

Az önkormányzati könyvtárak kiadványai és a könyvtárak kiadói feladatai*

Bényei Miklós

Őszinte örömmel mondtam igent a békéscsabai kollégáknak, amikor arra kértek, hogy egy szeptemberi tanácskozáson a könyvtári kiadványokról beszéljek. Meggyőződésem ugyanis, hogy a kiadványok közzététele, a publikálás a könyvtári tevékenység egyik igen fontos területe, másként fogalmazva: a könyvtárak egyik igen fontos szolgáltatása. Éppen ezért nem árt, sőt kifejezetten hasznos, ha olykor-olykor szót váltunk róla. S bizony ez – az ún. híradók kivételével – már elég régóta nem történt meg. Holott a téma a hetvenes-nyolcvanas években a szakmai figyelem előterében állt: több közlemény is elemezte az akkori tapasztalatokat; intézményünk, a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár pedig 1973 elejétől elvégezte a közművelődési könyvtárak kiadványainak országos nyilvántartását és a beküldött példányokról éves jegyzéket is közreadott. A kezdeti lendület azonban a nyolcvanas évek második felében alábbhagyott, s az érintett könyvtárak közömbössége vagy más, nem ismert okok miatt – kolléganőm, *Geller Ferencné* többszöri felhívása, jajkiáltása ellenére – a debreceni vállalkozás is elhalt, utoljára az 1988-89-es termés listája jelent meg.

Azóta óriási fordulat ment végbe a politikai és gazdasági életben, megváltoztak a könyvkiadási viszonyok, lezárult a közművelődési könyvtárak tanácsai korszaka, minket is elért az információ-robbanás és a számítógépesítés hulláma – hogy csak néhány példát említsek; ugyanakkor felerősödtek az anyagi nehézségeink, a kiadványokhoz új finanszírozási formákat, csatornákat kellett keresni. Mindenképpen megérett tehát az idő, hogy ezt a kérdéskört újra napirendre tűzzük.

A szervezők által megadott cím szerintem deklatív megközelítést sugall. Én azonban úgy gondoltam, célravezetőbb lenne az induktív módszer alkalmazása; azaz előbb valamiféle egzakt – vagy legalább egzaktabb – képet kellene felvázolni és ennek ismeretében eljutni bizonyos elvi következtetésekhez, gyakorlati tanulságokhoz. Ezért megpróbálkoztam egy sebtiben végrehajtott felméréssel. Mivel a rendelkezésre álló idő csekély volt – ráadásul a nyári szabadságok dandárjára esett –, a problémakört több irányból is kénytelen voltam szűkíteni. Először is: csak a közművelődési, azon belül is csak az önkormányzati könyvtárakkal foglalkozom. Másodsor: szinte kizárólag a felmérés során megszerzett ada-

* Elhangzott a könyvtári híradók szerkesztőinek 1995. szeptember 20-án, Szanazúgban tartott értekezletén.

tokra támaszkodom. Harmadszor: ebből fakadóan, autopszia híján, eltekintek a kiadványok tartalmi analizésétől, különösen egyenkénti értékelésétől. Negyedszer: a kellő idő és a megfelelő információk hiányában jó néhány más elemzési szempontot is mellőznöm kellett. Igyekeztem viszont figyelembe venni az előzményeket, ezért az utolsó öt teljes esztendőre korlátoztam az anyaggyűjtést.

1995. augusztus 7-én levélben fordultam a megyei könyvtárakhoz és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárhoz s kértem, hogy közöljék az intézmény 1990-1994 között kiadott könyveire, füze-teire és az általuk közzétett hirdókra vonatkozó adatokat, valamint tájékoztassanak a könyvtár munkatársainak azon fontosabb publikációiról, amelyek más intézmények, hivatásos könyvkiadók stb. kötetiben és az időszaki sajtó hasábjain láttak napvilágot. Kértem még azt is, hogy ha lehetséges, a városi, netán a községi könyvtárak kiadványairól, az ottani munkatársak közleményeiről is nyújtsanak felvilágosítást.

Noha igencsak alkalmatlan időpontban koptattam, a megkérdezett húsz intézmény közül tizennyolc szinte azonnal, kettő valamivel később válaszolt. Megértő közreműködésüket hálásan köszönöm; úgy érzem, sokat, nagyon sokat segítettek, nélkülük elképzelhetetlen lett volna az előadás összeállítása a tervezett formában. Természetesen ilyen hirtelen jött felmérésnél várható volt, hogy az adatszolgáltatás egyenetlen és hiányos. Igazán megbízható, teljesnek mondható adatanyagot csak a megkérdezett megyei könyvtárak és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadványairól kaptam, így részletesebben ezekről szólnék, annak reményében, hogy a vázolt tendenciák, vonások jellemzőek – csak más nagyságrendben – a városi könyvtárak kiadványaira is. A könyvtárosok egyéb publikációinak számbavétele még inkább esetleges, de azért egy röpké kitérőt erre a területre is tennék.

A hozzám érkezett információk ismételtlen megerősítik, hogy a könyvtárakban a publikálásnak három módja, formája, típusa – egyelőre keressük a szót – alakult ki:

- ♦ saját szellemi termékeik, vagyis a könyvtári munka folyamatában, annak részeként keletkezett bibliográfiák, adattárak, módszertani útmutatók, tanulmányok stb. közzététele;
- ♦ külső megbízásra, felkérésre gondozott kiadványok; ennek az utóbbi években kifejlődött egy magasabb szintű változata

is, amikor a könyvtár kiadói műhelyként is dolgozik (önkormányzati, alapítványi vagy egyéb finanszírozással);

- ♦ a munkatársak írásai, bibliográfiái stb. máshol – más kiadóknál, napilapokban, folyóiratokban stb. – látnak napvilágot.

Mint ahogy az imént utaltam rá, a megyei könyvtárak és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár produktumai számszerűen is összegezhetőek. Ez meg is történt; három táblázatot készítettem: egyet a kiadványok számáról és könyvtárak szerinti megoszlásáról, a másikat a kiadványok műfaji csoportjairól és végül a harmadikat a kiadványok tematikai tagolódásáról. Az első és a második táblázatnál elkülönítettem az országos érdekű és a helyismereti (lokális) jellegű munkákat, bár ez nem volt könnyű, mert jó néhány esetben a hovatartozás viszonylagos (pl. a Verseggy, a Madách vagy a Balassi bibliográfia, a helyi költők kötetei). Mielőtt a végeredményt ismertetném, két megjegyzést szeretnék előrebocsátani. Egyrészt mellőztem a könyvtári szolgáltatások vagy az egyes dokumentumok ismertetését, a könyvtári akciók népszerűsítését célzó meghívókat, tájékoztatókat, szórólapokat, röplapbibliográfiákat, programfüzeteket, ex libriseket stb.; ezek szerepe vitathatatlanul fontos, de inkább a propaganda-tevékenység körébe sorolandók. Másrészt ide számítottam a könyvtári kiadói műhelyek könyveit; voltaképpen három intézményről van szó: Pécsen a *Pannonia Könyvek* között számos szépirodalmi és tudományos mű jelenik meg, Nyíregyházán a *Szabolcsi Téka* c. hely- és művelődéstörténeti, valamint a *Tiszta szívvel füzetek* c. szépirodalmi sorozatot szerkesztik, a tatabányai megyei könyvtár pedig az *Új Forrás Könyvek* c., szintén elsődlegesen szépirodalmi és kritikai sorozat gazdája. Sokban hasonlítanak e törekvéshez a békéscsabaiak bibliofil és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hasonló kiadványai. Egyelőre sajátosnak vagy egyedinek nevezhető az is, hogy a Somogyi-könyvtár szervezi a *Szeged történeti monográfia* (és a hozzá kapcsolódó összeállítások) munkálatait.

A kiadványok száma és megoszlása könyvtárak szerint

(Lásd az 1. táblázatot.)

A húsz könyvtárban az elmúlt öt esztendőben összesen 454 könyv és füzet jelent meg. Vagyis

1. táblázat
A kiadványok száma és megoszlása könyvtárak szerint

	1990		1991		1992		1993		1994		Összesen		
	Országos	Helyi	Országos	Helyi	Országos	Helyi	Országos	Helyi	Országos	Helyi	Országos	Helyi	Összesen
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár	8	1	2	4	-	1	-	1	-	4	10	11	21
Bács-Kiskun megye	1	1	2	2	-	3	-	1	-	1	3	8	11
Baranya megye	5	2	5	7	6	5	5	5	7	3	28	22	50
Békés megye	5	3	2	4	4	3	1	2	2	-	14	12	26
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	3	2	3	2	6	2	5	1	6	2	23	9	32
Csongrád megye	-	2	1	1	-	3	-	3	-	4	1	13	14
Fejér megye	-	-	1	2	-	-	1	3	4	-	6	5	11
Győr-Sopron-Moson megye	4	1	-	1	4	2	2	3	2	1	12	8	20
Hajdú-Bihar megye	3	1	4	2	4	2	2	5	2	3	15	13	28
Heves megye	1	3	1	2	-	2	-	2	1	3	3	12	15
Jász-Nagykun-Szolnok megye	2	8	-	6	2	5	1	3	-	5	5	27	32
Komárom-Esztergom megye	-	1	5	1	5	2	5	2	1	2	16	8	24
Nógrád megye	3	5	-	7	-	4	-	4	1	4	4	24	28
Pest megye	1	5	-	-	-	1	-	1	-	1	1	8	9
Somogy megye	2	2	2	2	-	1	-	1	2	4	6	10	16
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	2	4	1	4	-	1	-	3	-	1	3	13	16
Tolna megye	1	2	1	-	2	3	1	1	1	3	6	9	15
Vas megye	3	6	1	6	-	3	4	6	-	5	8	26	34
Veszprém megye	1	8	-	6	2	7	-	5	1	4	4	30	34
Zala megye	4	-	2	-	5	1	2	1	3	-	16	2	18
	49	57	33	59	40	51	29	53	33	50	184	270	454
	106		92		91		82		83				
	23,35%		20,27%		20,04%		18,06%		18,28%		40,53%	59,47%	

évi átlagban 90,8, valamivel több, mint a hetvenes évek első felében és kevesebb, mint a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján. (Az összehasonlításhoz saját, a *Könyvtáros* 1981. évi 11. számában olvasható cikkemet használtam.) A korábbiakhoz viszonyítva arányosabb, kiegyenlítettebb a könyvtárak közötti megoszlás is. Az átlag 22,7 kötet. Jóval ezen felül, 50 kötetet publikált a Baranya Megyei Könyvtár, ahol – mint szó esett róla – kiadói részleg működik. Négy könyvtár (Borsod, Jász-Nagykun-Szolnok, Vas, Veszprém) produkált harminc, további négy az átlag fölött, tíz intézmény pedig annál kevesebbet, a lista végén 9 kiadvánnyal Pest megye található. Azonnal hozzá kell tenni, hogy a mennyiségi mutatók önmagukban nem minősítenek, hiszen a tartalmi értéket nem a terjedelemmel vagy a számokkal mérjük. Elgondolkodtató a kiadványok évenkénti megoszlása: 1990-ben 106, 1991-ben 92, 1992-ben 91, 1993-ban 82, 1994-ben 83 könyv és füzet jelent meg, azaz ha csekély ütemű is, de a csökkenés csaknem folyamatos, ami minden bizonyítással a pénzügyi megszorításokkal, a tartalékok fokozatos felélésével függ össze.

Más szempontból érdekes az ún. országos és a helyismereti művek aránya: az előbbi kategóriába 184 (40,53%), az utóbbiba 270 (59,47%) tartozik. Talán nem érdektelen felemlíteni, hogy 1990-ben ez az arány még 46,2-53,8% volt, majd 1991-ben (35,9-64,1%), 1993-ban (35,4-64,6%) és 1994-ben (39,7-60,3%) lényegesen, 1992-ben (43,9-56,1%) kisebb mértékben haladta meg a helyismereti kötetek száma a többit. Vagyis a könyvtárak változatlanul nagy súlyt fektetnek a lokális témák, információk feltárására, közkinccsételére – felismerve, hogy ez sajátos, senki más által el nem végzett feladatuk –, érzékenyen reagáltak a nemzeti öntudat és a lokálpatriotizmus megélénkülésére, a helyismereti-helytörténeti érdeklődés növekedésére. Ugyanakkor – mint ahogy az adatok is elárulják – számos országos jelentőségű, magas tudományos értéket képviselő monográfia, tanulmánykötet, forrásközlemény, reprint kiadás, a hazai könyvtári tevékenységet előmozdító módszertani munka, jó néhány igényes szépirodalmi alkotás, több szakbibliográfia stb. is megjelent a gondozásukban. A hetvenes-nyolcvanas évekhez képest a most tárgyalt időszakban sem történt lényegi elmozdulás a közös publikálás terén. Továbbra is a megyén, városon belüli hajlandóság jellemző, a megyék közötti együttműködés ritka, kivételes jelenség; a hoz-

zám eljuttatott bibliográfiai leírások között mindössze három ilyen kiadvány szerepel.

A kép teljességéhez hozzátartozik, de – mivel a szanazúgi tanácskozáson erről két referátum is elhangzott – itt csak utalok rá, hogy a jelzett időben 18 helyen jelent meg könyvtári híradó vagy hírlevél (egy-két helyen mindkettő), tizenkét megyében a teljes periódusban, máshol vagy az elején, vagy a végén, vagy a nagyobbik hányadban. Két helyen – Szolnokon és Nyíregyházán – a megyei könyvtár adja ki a megyei folyóiratot, a *Jászkunságot*, illetve a *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemlét*, Tatabányán pedig gondozza az *Új Forrás* c. irodalmi lapot. A Somogyi-könyvtárban 1992-ig élt a maga nemében egyedülálló *Szegedi Műhely* című helyismereti folyóirat, s ugyancsak itt évente kétszer lát napvilágot a Vasváry-gyűjteményről tájékoztató *Newsletter*.

A kiadványok műfaji csoportjai

(Lásd a 2. táblázatot.)

A második táblázat összeállításakor komoly gondot okozott a kiadványok műfaji csoportosítása, hiszen a határok nem merevek. Végül is tizenhét kategóriát alakítottam ki, mintegy ezzel is demonstrálva a műfaji sokoldalúságot. Ez a megoldás egy kis magyarázatra szorul: pl. a szakbibliográfiák közé tettem a helyismereti és az életrajzi bibliográfiák többségét; ugyanakkor külön vettem az egyedi repertóriumokat (de csakis azokat!); tartalmuktól függetlenül együtt említem a hasonló kiadásokat stb. Az egyes csoportok viszonylagosságát és némiképp bizonytalanságát mutatja az is, hogy az „egyéb”-nek keresztelt rovatba harmincnégy mű került.

E lista élén a zömmel helyi jellegű szakbibliográfiák állnak, számuk 72 (15,87%). Sorrendben a szépirodalmi kiadványok következnek; az idesorolt visszaemlékezésekkel és publicisztikai írásokkal együtt 64 (14,1%). E tény elsősorban abból adódik, hogy a fentebb jelzett kiadói műhelyek ezt a területet preferálják és máshol is előszeretettel tesznek közzé verses vagy novellás köteteket, netán memoárokat. A könyvtárak alapfunkciójából eredően a bibliográfiai tájékoztatást szolgáló kiadványok – a már említett szakbibliográfiák, az ajánló bibliográfiák (32) és az egyedi repertóriumok (10) – aránya elég magas, az összmennyiség 25,12%-át teszik ki (összesen

2. táblázat
A kiadványok műfaji csoportjai

Műfaj	Országos	Helyi	Összesen	Százalékban
Szakkönyvtárak	4	68	72	15,87%
Repertóriumok	3	7	10	2,20%
Ajánló bibliográfiák	25	7	32	7,05%
Állományrész katalógusok	22	4	26	5,73%
Lelehelhelyjegyzékek	1	2	3	0,66%
Gyarapodási jegyzékek	3	2	5	1,10%
Eseménytárak	5	14	19	4,19%
Egyéb adattárak	-	7	7	1,54%
Módszertani útmutatók	7	1	8	1,76%
Statisztikai táblázatok	-	50	50	11,01%
Műsorajánlatok, rejtvényfüzetek, játékleírások stb.	29	3	32	7,05%
Évkönyvek, kalendáriumok	-	10	10	2,20%
Tanulmányok	18	34	52	11,45%
Szemelvénygyűjtemények	1	2	3	0,66%
Forrásközlemények	1	10	11	2,42%
Hasonmás kiadások	10	6	16	3,52%
Szépirodalmi művek, memoárok	38	26	64	14,10%
Egyéb	17	17	34	7,49%

114). A hasonló célú állományrész-katalógusok (26) – leginkább a videokazettákról –, a gyarapodási (5) és lelehelhely-jegyzékek (3) jelenléte ennél lényegesen mérsékeltebb (34, azaz 7,49%). Továbbra is – és joggal – divatosak a különféle eseménytárak (19), a faktográfiai adattárak más változataiból (könyvtári minervák, életrajzi lexikonok, címtárak stb.) viszont meglepően kevés (mindössze 7), szemelvénygyűjteményből pedig csak három jelent meg; ez azért is feltűnő, mert az ún. köznapi, praktikus információk iránti igény felerősödése feltételezné, megkívná az ilyen segédletek gyakoribb kiadását. Megcsappant a módszertani útmutatók, tanácsadók száma (8) is, ugyanakkor több könyvtár rendszeresen, évről évre közzétette a megye könyvtárainak statisztikai

táblázatait (együttvéve 50 füzet, tehát 11,01%). Sok, mégpedig 32 darab készült – legálábbis a könyvtárak adatai szerint – a főleg gyermekeknek szánt műsorajánlatokból, rejtvényfüzetekből, olvasónaplókból és más, hasonló brosrúrákból, amelyeket – némileg önkényesen – együvé osztottam be. Még mindig akad olyan könyvtár, amely évkönyvet szerkeszt; ezekből az öt esztendő alatt öt kötet született. A veszprémiek öt kalendáriumkötetet tettek közzé. Örvendetesen magas a monográfiák és tanulmánykötetek száma (52, azaz 11,45%), alacsony viszont a forrásközleményeké (11 – 2,42%). Az utóbbiakal rokon műfaj a reprint kiadás, amelyből 16-ot (3,52%) számláltam össze. E három csoport – meg néhány kronológia és szakkönyvtár, va-

lamint több évkönyv-publikáció – a könyvtárak növekvő tudományos igényességét, fokozódó tudományos teljesítményét is reprezentálja. Ha idevesszük a munkatársak máshol megjelenő közleményeit is, nyugodtan állítható, hogy néhány intézmény tudományos műhelyként is funkcionál.

A kiadványok tematikai tagolódása

(Lásd a 3. táblázatot.)

Figyelmet érdemel és számos tanulsággal szolgál a kiadványok tematikai tagolódása is. Előre megjósolható volt, mert szinte magától

3. táblázat
A kiadványok tematikai tagolódása

Tartalmi-tematikai csoportok	Kötetek száma	Százalékarány (%)
Általános, átfogó munkák	95	20,94
Könyvtárügy	80	17,62
Könyvtártörténet	6	1,32
Nyomda- és könyvtörténet	2	0,44
Sajtótörténet	6	1,32
Történelem	43	9,48
Népraaj	11	2,42
Filozófia	2	0,44
Vallás, egyház	5	1,10
Szociológia, szociográfia	10	2,20
Politika	7	1,54
Jog	2	0,44
Pedagógia, oktatásügy	8	1,76
Közművelődés	2	0,44
Nyelvészet	7	1,54
Irodalomtudomány	52	11,46
Képző- és fotóművészet	17	3,74
Zene	9	1,98
Színház	2	0,44
Földrajz	6	1,32
Környezetvédelem	1	0,22
Természettudományok	3	0,66
Egészségügy, orvostudomány	4	0,88
Szépirodalom	60	13,22
Nemzetiségi irodalom	1	0,22
Egyéb	13	2,86
	454	100

értetődő, hogy a legnagyobb csoportot – 95 mű, vagyis 20,94% – az ún. általános, átfogó, azaz több vagy valamennyi ismeret- és tudományra kiterjedő összeállítások (köztük a helyismereti bibliográfiák) alkotják. A második helyen – megint csak természetesnek tetsző módon – a szakmával, tehát a könyvtári munkával, a könyvtárüggyel foglalkozó kiadványok szerepelnek: 80, illetve 17,62%. Tulajdonképpen idesorolhatnánk az általam külön kezelt könyvtártörténeti munkákat is. Ezek száma a korábbi évtizedekhez képest valamelyest emelkedett, de még mindig kevés (6 – 1,32%); igaz, ezek többsége igen színvonalas, metodikailag is mintaszerű monográfia.

Egyébként ez a harmadik táblázat növekvő mértékű tematikai egyoldalúságról tanúskodik: az ún. humán tudományok – sorrendben az irodalomtudomány (52), a történelem (43), a néprajz (11), a szociológia, szociográfia (10), a pedagógia (8), a nyelvészet (7), a sajtótörténet (6), a nyomda- és könyvtörténet és a filozófia (2-2) –, valamint a művészetek – a képző- és fotóművészet (17), a zene (9), a színház (2) – együttesen 37,2%-kal részesednek (ami 169 kötetet vagy füzetet jelent). Ha hozzáadjuk a 13,22%-nyi szépirodalmi alkotást, ez az arány meghaladja az 50%-ot, vagyis az össz mennyiség felét. (Csak közbevetőleg jegyzem meg, hogy az ugyancsak idevehető könyvtárelméleti, könyvtármódszertani és könyvtártörténeti kiadványokkal ez az arány már közel 70%; sőt, az „egyéb” kategóriából ugyancsak átemelhető egynémely kötetten erősen megközelíti a háromnegyedet!). Ugyanakkor a vallási-egyházi megújulás ellenére csupán öt ilyen tárgyú munka jelent meg. Teljesen figyelmen kívül hagyták a könyvtárak a jogrend átalakulását, a jogi információk iránti kereslet megnövekedését (mindössze két jogelméleti tanulmány látott napvilágot); kiadványprogramjukban alig-alig reagáltak – mint már utaltam rá – az ún. köznap, gyakorlati tájékoztatás fellendülésére. Szinte egyáltalán nem tükröződik a könyvekben, füzetekben az önkormányzatok létrejötte, a politikai demokratizmus kibontakozása. Feltűnő az is, hogy a gazdasági élet átszervezésének, a vállalkozói tevékenység kiterjedésének idején egyetlen közgazdasági, ipari, mezőgazdasági témájú mű sem született. Elmaradtak a technikai tájékoztatás segédletei és egy – kissé erőltetett – kivétellel a nemzetiségi irodalom termékei. Az érdeklődés előterébe került környezetvédelemről is csak egy kiadvány szól. Ez a kétségtelen arány-

talanság alighanem a személyi feltételekre vezethető vissza: a könyvtárosok többsége ugyanis humán képzettségű és érdeklődésű. Feltehetően szerepet játszik az a tényező is, hogy a megyei könyvtárakban őrzött dokumentumok jelentékeny hányada leginkább a történeti, irodalmi, néprajzi, művészeti stb. kutatásokra, az ilyen állományrészek feltárására ösztönöz.

Nagyon jól tudom – már említettem is –, hogy a fentiek mellett még sok mindenről kellene írni, az elemzés egyéb szempontjait lehetne érvényesíteni. Leginkább a tartalmi értékelés hiányzik, de erre – a bevezetőben kifejtett okok miatt – ezúttal nem vállalkozhattam. A szükséges információk és az autopszia hiányában nem szólhattam olyan kérdésekről sem, mint az anyagi, személyi és technikai feltételek, a finanszírozás formái, a szponzorok léte és a hozzájuk fűződő viszony, a könyvek, füzetek külső megformálása stb. Szórványosan érkeztek példányszámadatok, s csak a pécsi listából lehet következtetni a terjesztés méreteire. Jó lenne képet alkotni a könyvtári kiadványok kritikai visszhangjáról, fogadtatásáról és még inkább használatáról is.

*

Szó esett már arról is, hogy az augusztusi körlevélben próbáltam érdeklődni a városi és – esetleg – a községi könyvtárak kiadványairól is. Tizenhárom megyéből jött is válasz, ám sok helyen – csaknem mindenütt – mentegőztek, hogy a nyári szabadságok miatt a begyűjtött információk hézagosak vagy esetlegesek. Ily módon 33 város és község 119 kiadványáról nyertem adatokat. Ezekből megállapítható, hogy néhány városi könyvtárban igyekeznek rendszeres kiadói tevékenységet folytatni, azaz évente egy-két kötetet, füzetet közreadni. Főként helyismereti-helytörténeti bibliográfiákat és tanulmányokat, szépirodalmi műveket és gyermekeknek szóló rejtvényfüzeteket, olvasónaplókat jelentettek meg, vagyis ezekben követik a megyei könyvtárak példáját; ám előnyösen térnek el az utóbbiaktól abban, hogy relatíve több olyan kiadványt készítenek, amelyek az ún. köznap, gyakorlati tájékoztatást segítik (pl. helyi szolgáltatások jegyzéke, helyi címtárak).

A sokszor emlegetett felmérés során szerettem volna tájékozódni a megyei és a városi könyvtárak munkatársainak azon publikációiról is, amelyek más kiadóknál vagy periodikumokban láttak napvilágot. A valóban roppant kevés

időre és a nyári távollétekre hivatkozva – vagy nem is hivatkozva – több helyről nem érkezett válasz erre a kérdésre, néhol pedig a regisztráció hiányos voltára figyelmeztettek. Ezért is hagytam el a közölt adatok táblázatba foglalását. Mindazonáltal néhány megállapítás, észrevétel ezzel kapcsolatban is tehető. Pozitívként emelendő ki, hogy a megyei könyvtárak mindegyikében vannak olyan munkatársak, számos helyen többen is, akik rendszeresen publikálnak, méghozzá nemcsak a könyvtár életéről, a könyvtári munka és a könyvtárügy különböző kérdéseiről. Gyarapszik azoknak a száma, akik – kellő felkészültségük birtokában – tudományos kutató tevékenységet is végeznek – főleg a helytörténet, a művelődéstörténet és az irodalomtudomány terén – vagy irodalomkritikai munkásságot fejtenek ki. A közlemények többsége a helyi folyóiratokban, napilapokban, évkönyvekben, a kisvárosi újságokban és a könyvtári híradókban jelenik meg; a másik – szintén számottevő – hányada pedig az országos könyvtári folyóiratokban, leginkább a *Könyvtári Levelezőlapban* és a *Könyvtárosban* (mostani nevén a *Könyv, Könyvtár, Könyvtárosban*); tehát a rendelkezésre álló, hézagos adatok is jelzik, hogy elsősorban ez a két szakmai folyóirat vált a vidéki könyvtárosok számára is országos fórummá. A könyvtárosok közül igen kevesen publikálnak más jellegű – irodalmi, történelmi stb. – országos folyóiratokban; vagyis tudományos produktumaik, kritikáik stb. is elsősorban az adott megyében, városban kerülnek a közönség elé. Néhány városi könyvtárban is dolgozik olyan könyvtáros, aki szintén figyelemre méltó és rendszeres publikációs tevékenységet folytat, sőt itt-ott két-három ilyen kollega, kolleganő is akad.

* * *

Kissé szorosabban kapcsolódva most már a referátum címében megjelölt kérdéskörhöz, megítélésem szerint a mostani számbavétel is egyértelműen bizonyítja, hogy az önkormányzati – mindenekeelőtt a megyei és a fővárosi – könyvtárak kiadványprogramjának alapvető motivációi, indítékai a vizsgált periódusban nem változtak. Azaz – és itt részben ismételném a már elmondottakat – intézményeink, könyvtárosaink a publikálásban a kiadványokkal továbbra is a következő funkciókat, feladatokat vállalják:

- ♦ a könyvtár és a könyvtári állomány népszerűsítése, megismertetése, ne restell-

jük kimondani: propagandája (zömmel aprónyomtatványokban, hosszabb-rövidebb cikkekben – ezeket most éppen-hogy érintettem);

- ♦ az olvasóvá, tágabban a könyvtárhasználóvá nevelés elősegítése (a könyveken, periodikumokon kívül ideértve más könyvtári dokumentumok, így a médiák használatát is);
- ♦ az aktív, szétszűrő tájékoztatás; ennek termékei – a bibliográfiák, az adattárak stb. – általában a passzív, visszakereső tájékoztatásnak is segédleteivé válnak;
- ♦ a tudományos kutatásba való bekapcsolódás; e szándék produktumai elsősorban a helyismereti-helytörténeti tanulmányok, forráspublikációk (idesorolva a könyvtártörténeti monográfiákat is), de néhány helyen – főleg Pécsen – másféle tanulmányok is megjelentek;
- ♦ a könyvtári munka elméleti, metodikai megalapozása; ezt a célt szolgálják a módszertani kiadványok;
- ♦ sajátos helyet foglalnak el azok a könyvek, amelyek nem a könyvtár kezdeményezésére jelennek meg, hanem külső megbízásra készülnek; ennek kiteljesedett és viszonylag újkeletű formája – mint már utaltunk rá –, amikor a könyvtárban kiadói műhely jön létre.

A határok itt sem átjárhatatlanok, hiszen némelyik kiadvány (pl. egy évkönyv vagy egy életrajzot is tartalmazó személyi bibliográfia) két vagy több funkciót is hordozhat.

Ezeknek a feladatoknak mindegyike szervesen illeszthető a könyvtári tevékenység egészéhez, mindegyik hozzájárulhat az intézményi teendők eredményesebb ellátásához, előmozdíthatja a könyvtári munka, az irányítás magasabb színvonalra emelését.

Miként a mindennapi gyakorlat igazolja, a publikálás előnyösen hat vissza a gyarapító, feltáró és tájékoztató munkára: pontosabban érzékelhetők az állomány hézagai; a kutatás során új, eddig nem ismert dokumentumokra bukkanhatunk, új információkhoz jutunk; megbízhatóbb a feltárás, a referenz-szolgálat; sokrétűbb az ismeretközvetítés stb.

Egy-egy bibliográfia összeállítása, egy-egy tanulmány vagy más közlemény megírása, egy-egy adattár, forráskiadvány szerkesztése, sajtó alá rendezése, egy-egy módszertani útmutató

megfogalmazása stb. elősegíti a könyvtáros önképzését, sőt annak egyik igen jó, hatékony formája; akkor is, ha szervezett keretek között zajlik (pl. szakdolgozat lesz belőle), akkor is, ha más (pl. spontán érdeklődés, külső megbízás) motíválja.

A kutató könyvtáros színvonalasabban végzi a tájékoztatást, hiszen a legmagasabb szintű igényekkel jelentkező kutatóknak is partnere tud lenni, a partnerkapcsolat pedig a könyvtári referenz fontos eleme; a kutatás során szerzett információk, módszerek pedig a referenz-igények más csoportjaiban is közvetlenül hasznosíthatók (pl. vetélkedők feladatai, életrajzi adatok keresése, műsorajánlás). Vagyis az esetleges – a közalkalmazotti törvényben biztosított, illetve annak alapján adható – kutatónap, kutatóidő közvetlenül visszatérül a tájékoztatásban, a gyarapításban, a feltárásban, aztán a rendezvények szervezésében, a könyvtári tanórákon stb.

A publikációk (a könyvtár kiadásában vagy más fórumokon) a megye, a régió, az ország szellemi életében való jelenlét fontos bizonyítékai, ezáltal jelentékeny mértékben hozzájárulnak az adott könyvtár, a könyvtárosok és általában a könyvtárak társadalmi presztízsének emeléséhez, ma már ritkán használt, de azért most is időszerű kifejezéssel: rangemeléséhez.

*

Még egyszer visszautalva a címre, befejezésül arról kellene szólnom, hogy a kiadói tevékenység terén milyen tennivalóink lennének a közeli és távolabbi jövőben. Bizonyára sok-sok gondolat tolul előtérbe; ezek közül véleményem szerint – ismétlem: véleményem szerint – az alábbiakat célszerű kiragadni.

Hogy a kiadói tevékenység valóban és még inkább elősegítse az alapfunkciók jobb ellátását, szükséges a tényleges igények fokozottabb figyelembe vétele, mindenekelőtt a tematikai bővítés. A gazdasági és politikai mozgásokra, a jogszabályok, a jogviszonyok változásaira érzékenyebben kellene reagálni, de alapvető tájékoztatási segédletek hiányoznak az ún. humán szférában, valamint a természettudományos és egészségügyi ismeretterjesztésben is.

A helyismereti publikációk között feltétlenül nagyobb helyet követelnek az ún. köznapi, gyakorlati információk. Megfontolandó az is, hogy az önkormányzati könyvtárak miként segíthetik a nemzeti alaptanterv vonatkozó – vagyis a lokális

információknak a tananyagba való beépítését szorgalmazó – előírásainak, követelményeinek végrehajtását: pl. tantárgyi ajánló jegyzékekkel, olvasókönyvekkel, megfelelő adattárakkal.

Nagyon jó volna, ha a könyvtártörténeti tanulmányok, forráskiadványok száma is emelkedne, és ezek közzététele nem lenne alkalmi jellegű. Nem lehet eléggé hangsúlyozni: minden szakmának, hivatásnak – így a miénknek is – kötelessége saját múltjának megismerése, ez pedig elképzelhetetlen könyvtártörténeti kutatások, közlemények nélkül. Szabad legyen megjegyezni: mindazok, akik az oktatásból és részben a kutatásból is ki akarják rekeszteni ezt a témakört, nem gondolnak arra, hogy a könyvtártörténeti ismeretek hiányában elveszíthetjük saját múltunkat és ezzel önbecsülésünk egyik pótolhatatlan forrását is.

Az utóbbi évek hullámvölgye után előre kellene lépni a könyvtártudományi kutatások terén is. Ebbe a nagyobb önkormányzati – főként a megyei és fővárosi – könyvtárak szervesen bekapcsolódhatnak, meghatározott témákban: pl. könyvtár- és olvasásszociológia, könyvtárhasználati vizsgálatok, hatáselemzés, gyermekek olvasóvá nevelése, időskorúakkal való foglalkozás stb.

A kiadványprogram továbbfejlesztésében szerepe lehet a megyei könyvtárak szorosabb együttműködésének. A kölcsönös érdekeken alapuló összefogás, a közös feladatvállalás, a tevékenység összehangolása komoly előnyöket rejt magában, s ennek kiaknázáshoz nem kell más, mint jó szándék és kitartás. E tekintetben példányértékű lehet az alföldi megyék közös akciója egy regionális adatbázis létrehozására, amelynek egyik előmunkálataként nemrég jelent meg az *Ezer írás az Alföldről* című annotált ajánló bibliográfia.

Elkerülhetetlen a módszertani megújulás. Ma már mindennapi valóság nálunk is, hogy a számítógép, a videó és a multimédiák a szétszóródó tájékoztatás, tágabban a kiadványozás új, technikailag merőben másfajta lehetőségeit kínálják. Erről a szanazúgi összejövetelen szintén hallhattunk, ezért itt éppen csak utalni akartam a jelenségre.

Feltétlenül indokolt a publikációs tevékenységet végző vagy abban részt venni óhajtó könyvtárosok képzésének, továbbképzésének fejlesztése. Már több felsőoktatási intézmény kísérletezik kutatómódszertani ismeretek oktatásával, s van példa a kiadványszerkesztéssel, újabban a szö-

vegszerkesztéssel és más médiák alkalmazásával kapcsolatos tudnivalók közlésére is. A rendszeres továbbképzésnek szintén meg kellene teremteni a lehetőségét és fórumát – legalább regionális keretekben. Sajnálatos, hogy a könyvtári ismeretekből jelenleg nem lehet tudományos fokozatot szerezni, mert a PhD pályázatot egyelőre elutasították. Mindazonáltal más tudományterületeken – történelem, nyelvészet, irodalomtudomány, számítástechnika stb. – a könyvtárosok is elnyerhetik ezt a címet.

Ha igaz – akár csak részben is –, amit a publikálás előnyeiről az imént mondtam, akkor méltán és joggal várható el, hogy ennek a munkának a könyvtáron belül és kívül is legyen kellő elismertsége, ha úgy tetszik: rangja, becsülete. Szerencsére sokfelé kedvezően változott a helyzet, de azért ne áltassuk magunkat azzal, hogy minden rendben van. Például még ma is gyakran előfordul, hogy ingyen vagy rendkívül csekély tiszteletdíj fejében végzünk külső megbízásra bibliográfiai vagy indexelési munkát, szinte filléreért adunk tanulmányokat, recenziókat folyóiratoknak, napilapoknak stb.

Sokat lendítene a könyvtárak publikációs tevékenységén, ha a kiadványoknak kiterjedtebb és érdemibb kritikai visszhangja lenne. Egy-egy ismertetés, figyelemfelkeltő ajánlás még csak-csak megjelenik a könyvtárak könyveiről, az

elemző bírálat viszont nagyon ritka; talán a könyvtári szakajtó járhatna elől jó példával.

Érdemes volna egyszer alaposabban szemügyre venni a könyvtári kiadványok terjesztését és propagandáját is: vajon eljutnak-e a potenciális használókhoz, a többi könyvtárba, a kutatóhelyekre, az érdeklődő olvasókhoz; vajon megszervezhető-e és ha igen, milyen hányadban a gazdaságos előállításuk és forgalmazásuk; s így tovább.

A mostani kísérlet is erősítette azt a régi meggyőződésemet, hogy jó lenne felújítani valamilyen formában a hetvenes-nyolcvanas évek egy ideig sikeres együttműködését és biztosítani a könyvtári kiadványok folyamatos, hiánytalan nyilvántartását. Kétféle módon is el tudnám képzelni a megoldást. Az egyik variáció: valamelyik könyvtár – mondjuk a KMK centrális helyzetben levő szakkönyvtára – magára vállalja, hogy a könyvtárak által beküldött példányokat összegyűjti, regisztrálja és a jegyzéket időnként közreadja. A másik: a könyvtárak csak a bibliográfiai leírásokat közlik a szóban forgó könyvtárral, ahol azok megtekinthetők vagy ahonnan számítógépen át lehívhatók. Addig is, amíg ez az álom megvalósul, a mostani, nyári felmérés adatai a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtárban hozzáférhetők, azokat kinek-kinek rendelkezésére bocsátjuk, kivonatossan vagy akár fénymásolatban is.

VÁLLALKOZÓI INFORMÁCIÓS PROJEKT címmel a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola könyvtár-informatikai tanszéke Téglási Ágnes szerkesztésében közreadta hasonló című továbbképző tanfolyamának záródolgozatait. A főiskolán 1994 óta folyik üzleti, vállalkozói információs képzés 120 órában. A képzés során a hallgatók megismerkednek a vállalkozói ismeretekkel, a vállalkozói információs forrásokkal és szolgáltatásokkal, a menedzsment és a marketing alapjaival, s sor kerül a tanulók információtechnikai készségeinek fejlesztésére, s az angol szaknyelvi ismereteik elmélyítésére is. Az összeállítást Tóth Gyula tanszékvezető előszava indítja, majd Téglási Ágnes ismerteti a képzést. Molnárné Mezei Melinda összefoglalása a vállalkozói információs projektet mutatja be, míg a többi szakdolgozat önkormányzati könyvtárakban kialakítható üzleti információs szolgáltatások tervét tartalmazza.